

معرفی کتاب درباره قومیت و نژاد

رضا اکبری*

مقدمه

هرچند مفهوم نژاد در سده‌های اخیر رایج و متداول شده است، تمایز قائل شدن بین ما/آن‌ها و فروترانگاری دیگری در منازعات بین قومی/تمدنی در تاریخ غرب و شرق پیشینه‌ای دراز دارد. یونانیان باستان اقوام و قبایل غیر یونانی را بربر و وحشی می‌دانستند. رومی‌ها نیز در مواجهه با شهرها و تمدن‌های غیر رومی چنین برداشتی داشتند. المقدسی، مورخ و سیاح مسلمان، در سفرهای خود به ماورای قفقاز، وقتی از اقوام و قبایل ساکن اطراف دریای خزر از جمله روس‌ها نام می‌برد، آن‌ها را مردمی می‌داند که از آداب نظافت و تمدن فاصله دارند. اگر تاریخ تنها به چنین اظهارنظرهایی خلاصه می‌گشت، مسلماً جای بهتری می‌بود؛ اما منازعات نژادی و قومی با تعداد بی‌شماری از جنگ‌ها، کشتارها، مهاجرت‌های اجباری و نسل‌کشی توأم بوده است. جنگ، نسل‌کشی و حذف سامانمند گروه‌های قومی با صدها هزار کشته و میلیون‌ها مهاجر اجباری در قرن‌های نوزدهم و بیستم، خوش‌بینی عالمان

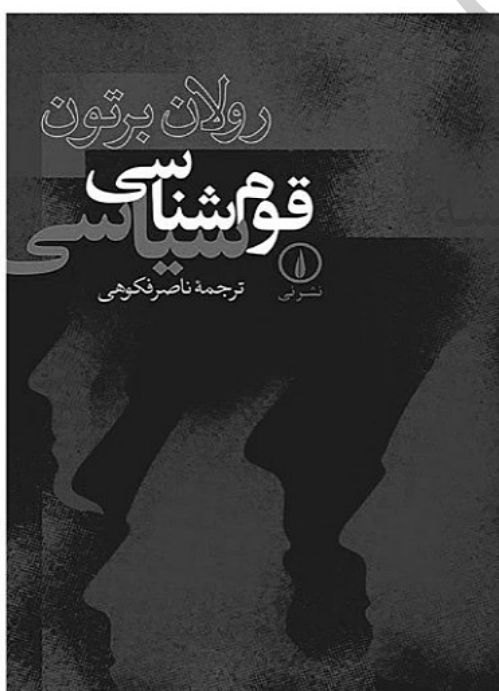
---

* کاندید دکتری علوم اجتماعی، قم: جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی

اجتماعی درباره بلوغ عقلی و اخلاقی بشر و زندگی در سایه علم با صلح و رواداری را بر باد داد. در دهه آخر قرن نوزدهم، در طی جنگ هزارستان، بیش از ۶۰ درصد مردم هزاره کشته یا به سرزمین‌های مجاور آواره گردیدند. مقارن با جنگ جهانی اول، ارمنی‌ها از بسیاری از سرزمین‌هایشان محروم شدند و صدها هزار کشته دادند. هولوکاست فاجعه دیگری بود که در جنگ جهانی دوم به دست نازیسم رخ داد، رخدادی که مردم فلسطین می‌بایست خون‌بهای آن را متحمل می‌گشتند. این‌ها مستی از خروار فجایعی است که بر اثر دیگرسیزی پدید آمده است.

اهمیت این موضوع محققان حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، انسان‌شناسی، فلسفه، حقوق و... را بر آن داشته است که درباره مفاهیمی نظیر نژاد، نژادگرایی، قومیت، قوم‌مداری و منازعات قومی بیان‌دیشند و آثار مهمی پدید بیاورند. با توجه به این نکته، در ادامه به برخی از آثار تأثیرگذار در این حوزه اشاره می‌کنیم تا شاید برای محققان و دانش‌پژوهان راهگشا و مفید افتد.

۱- قوم‌شناسی سیاسی

قوم‌شناسی سیاسی، اثر رولان برتون، درآمدی برای ورود به بحث پیچیده اقوام در حوزه انسان‌شناسی سیاسی است که با زبانی نسبتاً ساده و با بهره‌گیری از مثال‌های بی‌شمار تاریخی، جغرافیایی و سیاسی، عمده‌ترین مباحث میان حوزه سیاسی و حوزه قومی را روشن می‌کند.

کتاب جزو معدود آثار در زبان فارسی است که با موضوع موردبررسی این دفتر پایدیا تداخل و همخوانی دارد. ترجمه فارسی اثر در واقع ترکیبی از ترجمه کتاب

اصلی رولان برتون به‌علاوه ضمیمه‌هایی است که مترجم به بازار نشر عرضه کرده است. کتاب از پنج فصل و پنج ضمیمه مترجم تشکیل یافته است.

مسئله محوری که در این کتاب به آن توجه می‌شود، همان طور که از عنوان آن برمی‌آید، بررسی نسبت قومیت و سیاست است. قرارگیری همین دو مفهوم در کنار

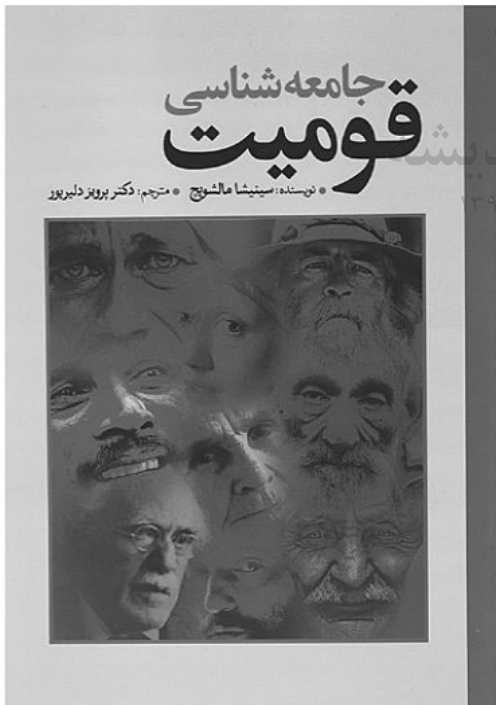
هم مسئله قومیت را با پدیده‌هایی همچون ناسیونالیسم، هویت قومی، هویت ملی، تبعیض نژادی و قومی، نسل‌کشی، نژادگرایی، دولت‌سازی، ملت‌سازی، ادغام و سرکوب ربط می‌دهد.

کتاب اثری پرکشش و خواندنی است که توانسته مفاهیم انتزاعی و نظری را از خلال قرار دادن این مفاهیم در یک زمینه تاریخی و عینی برای خواننده، جذاب و قابل فهم سازد. این اثر با توجه به ماهیت چندقومی افغانستان و برجسته بودن نقش قومیت در ساختار اجتماعی و سیاسی کشور می‌تواند، اثری خواندنی و مفید باشد.

مترجم اثر، ناصر فکوهی، که خود انسان‌شناسی مطرح و صاحب‌نام در ایران است، برای آنکه خواننده بتواند به چشم‌انداز وسیع‌تری درباره موضوع موردبررسی کتاب دست یابد، هم به تهیه کتابنامه‌ای از منابع فارسی حوزه قوم‌شناسی اقدام نموده و هم فهرستی را از پایگاه‌هایی که به مطالعات قوم‌شناختی می‌پردازند، فراهم آورده است.

کتاب، در سال ۱۳۹۶، توسط نشر نی و در حجم ۲۷۸ صفحه انتشار یافته است.

۲- جامعه‌شناسی قومیت

کتاب جامعه‌شناسی قومیت نوشته سینیشا مالشویچ از معدود آثاری است که در حوزه جامعه‌شناسی قومیت به زبان فارسی ترجمه گردیده است. کتاب توسط دو ناشر مختلف و با ترجمه‌های گوناگون به چاپ رسیده است که هم می‌تواند نشانی از اقبال بلند نویسنده در میان فارسی‌زبانان باشد و هم نشانی از اهمیت کتاب.

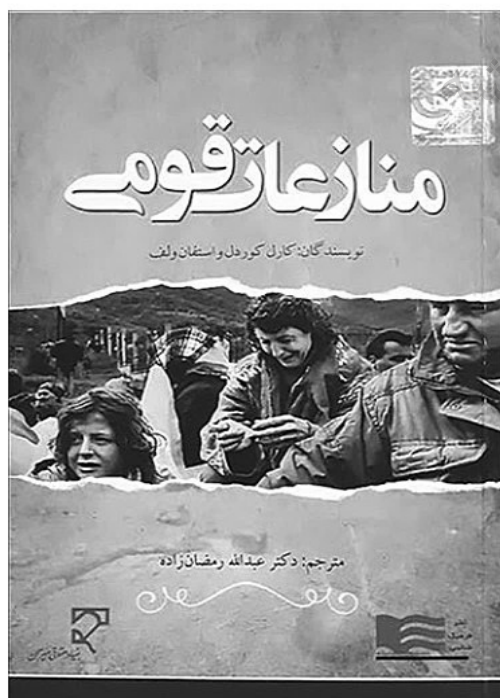
مالشویچ معتقد است مقوله قومیت پدیده‌ای ذاتی، ازلی، طبیعی و خودپیدا نیست که مشخصه‌های آن خون و نژاد،

زبان، مذهب، خاطرات جمعی مشترک، و سبک زندگی مشترک بین یک گروه قومی باشد. بنابراین مالشویچ بیش از آنکه به پدیده قومیت نگاهی پیشینه‌نگارانه داشته باشد، آن را از منظری سازه‌نگارانه می‌بیند، در نتیجه چنین نگاهی، قومیت

می‌تواند تحت شرایط خاص شکل بگیرد و کنشی اجتماعی است که از بسترها و زمینه‌هایی خاص متأثر می‌شود. نویسنده کتاب، با نگاهی ژرف، بررسی مفهوم قومیت را از طلیعه تاریخ فکر بشر، یعنی عصر کلاسیک یونان باستان، آغاز نموده و قصه را تا پاک‌سازی‌های قومی و حملات تروریستی کنونی دنبال کرده است. وی کتابش را در یازده فصل مرتب نموده است که هر فصل آن به موضوعات مجزا می‌پردازد. از آنجایی که نویسنده معتقد است نظریه‌های متداول و تأثیرگذار قومیت از دیدگاه‌های جامعه‌شناسان کلاسیک متأثرند، در فصول مختلف این اثر نظریه‌هایی همچون جامعه‌شناسی کلاسیک، نومیاریسم، کارکردگرایی، کنش متقابل نمادین، زیست‌شناسی اجتماعی، نظریه انتخاب عقلانی، نظریه نخبگان، شالوده‌شکنی و غیره را برای بررسی روابط قومی به کار می‌برد و ضعف و قوت‌های این دیدگاه‌ها را آشکار می‌کند.

کتاب در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به ترتیب با ترجمه پرویز دلیرپور و ترجمه یعقوب احمدی و حسین محمدزاده به بازار آمده است. ترجمه نخست را انتشارات کتاب آمه و ترجمه دوم را انتشارات جهاد دانشگاهی منتشر کرده است.

۳- منازعات قومی

کتاب منازعات قومی سفری درازآهنگ درباره تاریخ پرفرازونشیب و غم‌بار بنیاد آزادی تأسیس ۱۳۹۴ است.

نویسندگان، کارل کوردل و استفان ولف، در کتاب نه فصلی خود تلاش می‌کنند به پرسش‌هایی از این قبیل پاسخ دهند: چرا منازعات قومی به خشونت علیه شهروندان بی‌گناه منجر می‌شود؟ انگیزه مرتکبان این‌گونه خشونت‌ها چیست؟ چرا سازمان‌های بین‌المللی تنها در مواردی در منازعات بین قومی ورود پیدا می‌کنند که

تبدیل به فاجعه‌ای انسانی یا بحرانی لاینحل شده باشد؟ نویسندگان کتاب که پیشینه فعالیت علمی و درگیری عملی در منازعات بین قومی را در کارنامه خود

دارند در همان ابتدای کتاب می‌گویند، قصد نداریم فرمولی جهان‌شمول و فراگیر برای منازعات بین قومی ارائه دهیم؛ تجربه به ما نشان داده است تنها به دنبال مدل تحلیلی باشیم که با توجه به هر مورد منازعه خاص قابل کاربرد باشد.

این اثر به طور کلی اثری خواندنی، روان و جذاب است که خواننده را تا به آخر با خود همراه می‌سازد و در تحلیل‌های خود از دقتی کم‌نظیر برخوردار است. نویسندگان برای آنکه مدل تحلیلی خود را صورت‌بندی کرده و کارایی آن را در موارد خاص منازعات قومی نشان دهند، ما را به درون بسیاری از منازعات قومی دهه‌های اخیر همچون موارد بالکان، رواندا و بوروندی در منطقه دریاچه‌های بزرگ آفریقا و مناطق دیگر می‌برند تا نشان دهند که منازعات قومی بر اثر چه زمینه‌هایی به وجود می‌آیند و چه نیروهایی از بقا و تشدید چنین بحران‌هایی منتفع می‌شوند و ما برای خروج از آن‌ها می‌بایست چه کنیم.

این کتاب ۳۳۶ صفحه‌ای، در سال ۱۳۹۳، توسط بنیاد حقوقی میزان، با ترجمه عبدالله رمضان‌زاده انتشار یافته است.

۴- مدیریت سیاسی بحران‌های قومی

کتاب مدیریت سیاسی بحران‌های قومی؛

مطالعه موردی کانادا، اسپانیا، آمریکای

جنوبی، عراق، لبنان و ایران اثر حمید

احمدی استاد دانشگاه تهران و پژوهشگر

مطالعات خاورمیانه و مسائل قومی است.

نویسنده که پژوهشگری صاحب‌نام در حوزه

روابط قومی و قومیت است، آثار متعددی

درباره پدیده قومیت و روابط بین اقوام

تألیف نموده است. وی در آثارش کوشش

کرده نگاهی متکثر و چندبعدی از جمله از

منظر سیاسی، فرهنگی و امنیتی به مسائل

موردبررسی‌اش داشته باشد.

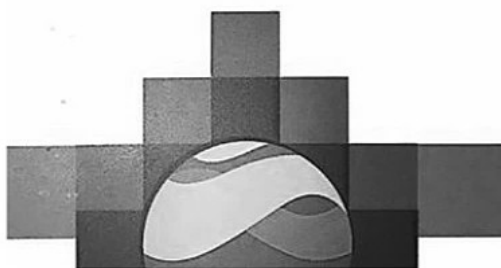
این کتاب در شش فصل تدوین یافته است و مسئله اصلی خود را که از عنوان

کتاب پیداست، از فصل سه به بعد موردبررسی و تحلیل قرار داده است.

مدیریت سیاسی بحران‌های قومی

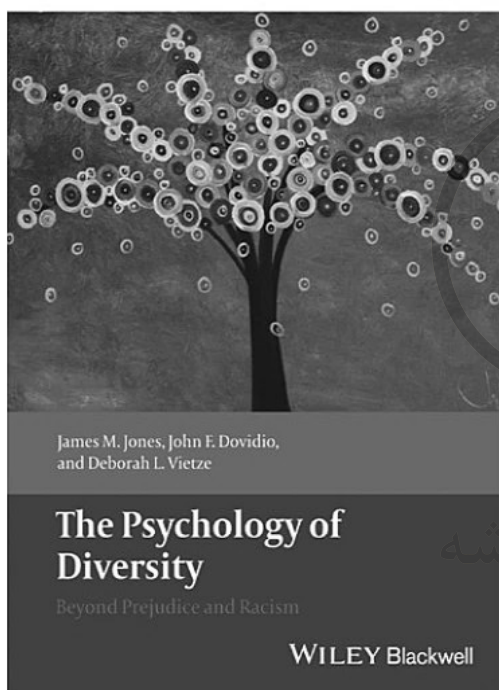
مطالعه موردی کانادا، اسپانیا، آمریکای جنوبی، عراق، لبنان و ایران

تألیف: دکتر حمید احمدی

نویسنده، در بررسی‌های موردی خود درباره شش کشور مورد مطالعه، رویکردی جامعه‌شناختی-تاریخی دارد. نویسنده این جوامع را به‌مثابه نمونه از منظر مدیریت منازعات قومی بررسی می‌کند تا ببیند چه الگوهای مناسبی را می‌توان در رابطه با منازعات قومی به کار گرفت. نویسنده البته تنها به ارائه نمونه‌های موفق مدیریت بحران منازعات قومی نپرداخته است، بلکه در فصل سه راهبردهای ناموفق و فاجعه‌باری را که دولت‌ها برای حل منازعات قومی به کار برده‌اند، به‌طور مبسوط بررسی کرده است.

۵- روان‌شناسی تکثر؛ فراسوی نژادگرایی و تعصب

این کتاب در قالب سه بخش و سیزده فصل تنظیم شده است. مسئله مرکزی و بنیانی کتاب ترسیم جامعه‌ای متکثر و چندفرهنگی است، اما مسئله‌ها و چالش‌هایی نظیر تعصبات و پیش‌داوری‌های نژادی و قومی نیز در آن بررسی و تحلیل شده است.

نویسندگان، در بخش اول کتاب، که سه فصل آغازین کتاب را در برمی‌گیرد، درباره موضوعاتی همچون فواید و چالش‌های روان‌شناسی تکثر، مفاهیم اساسی این روان‌شناسی و چشم‌اندازهای تاریخی به پدیده تکثر در جامعه ایالات متحده صحبت می‌کنند.

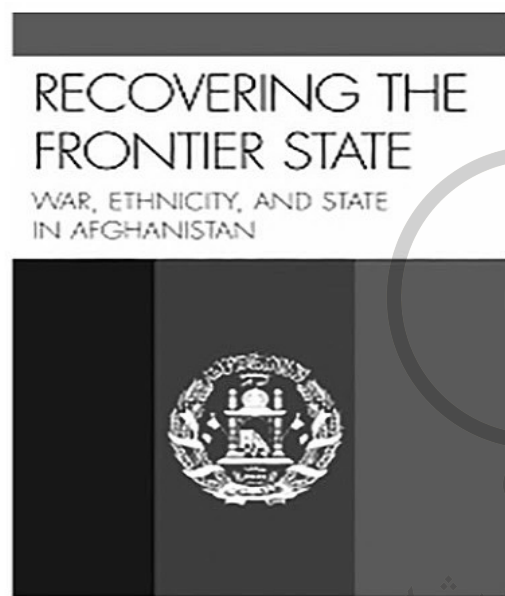
در بخش دوم کتاب، نویسندگان عمدتاً فرایندی روان‌شناختی را که از خلال آن شناخت ما/آن‌هایی شکل می‌گیرد و بر روابط بین خود/دیگری تأثیری می‌گذارد، در طی شش فصل بررسی و تحلیل می‌کنند. در این بخش، نویسندگان به‌وضوح به‌سمت روان‌شناسی قومی گرایش می‌یابند.

فرهنگ، قدرت و نهادها ناظر به متغیرهایی کلانی است که یک جامعه متکثر به‌مانند یک چاقوی دولبه هم از آن منتفع می‌شود و هم در چالش با آن قرار می‌گیرند. این سه پدیده موضوع بخش سوم و نهای کتاب است که نویسندگان در فصول چهارگانه این بخش ابعاد مختلف ارتباط آن‌ها را به بحث گرفته‌اند. در پایان

این بخش، خواننده با اصول و چشم‌اندازهای روان‌شناسی تکثر، که مدل تحلیلی نویسندگان هم به شمار می‌آید، آشنا خواهد شد، آشنایی‌ای که می‌تواند شهروندان دهکده جهانی را برای عبور از تعصبات و پیش‌فرض‌های نژادی آماده ساخته و پایه‌های جامعه‌ای متکثر و چندفرهنگی را قوام ببخشد.

این کتاب، که سه روان‌شناس برجسته به‌طور مشترک آن را تألیف کرده‌اند، در سال ۲۰۱۴ توسط انتشارات معتبر وایلی بلکول، راهی بازار کتاب گردیده است.

۶- بازیابی دولت مرزی؛ جنگ، قومیت، دولت در افغانستان

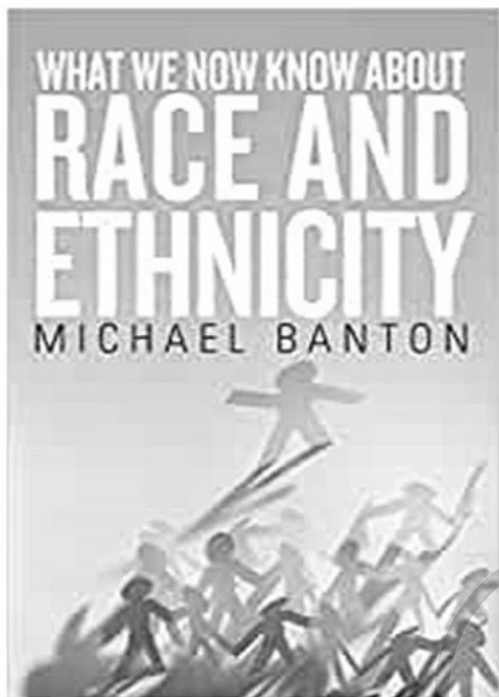
بی‌گمان این کتاب اثری پرکاربرد و خواندنی برای خواننده افغان خواهد بود. نویسنده کتابش را به مردم افغانستان، که قربانیان بسیاری در راه صلح، بازسازی وطن، غنای زندگی و رؤیای افغانستان آباد داده‌اند، تقدیم کرده است.

گرچه خواننده می‌تواند به‌خوبی طنین یک مسئله مرکزی را که همان قومیت، جنگ و دولت باشد، در سراسر این کتاب بشنود، نویسنده موضوعات گسترده‌ای را پوشش داده است: از قبیل ظهور طالبان،

جنگ‌های شهری، نقش آمریکا در تحولات افغانستان و به‌ویژه جنگی که مدعی مبارزه با تروریسم است. برپایی دولت در اجلاس بن، نقشی که این دولت در سرنوشت اقوام بازی می‌کند، متقابلاً نقش قومیت‌های کشور در بازسازی دولت، تجارت بین‌المللی مواد مخدر، نقش آن در تحولات کشور و نهایتاً حضور تقریباً همیشگی دول همسایه در دهه‌های اخیر تاریخ افغانستان، جزو موضوعات جذاب و خواندنی است که نویسنده تلاش می‌کند آن‌ها را بررسی و تحلیل نماید.

این کتاب ۲۵۰ صفحه‌ای، که نوشته رسول‌بخش رئیس، استاد دانشگاه لاهور است، توسط انتشارات لکسینگتون بوکز در سال ۲۰۰۱ منتشر شده است.

۷- آنچه درباره نژاد و قومیت می‌دانیم

این کتاب پدیده نژاد و قومیت را از منظری جامعه‌شناسانه نقد و بررسی می‌کند. کتاب مدعی است آنچه ما اکنون در زبان روزمره و در گفت‌وگوهای عامیانه درباره نژاد و قومیت می‌دانیم، برساخته‌های انسانی و اجتماعی‌اند؛ در واقع، آنچه درباره مفهوم نژاد یا گروه قومی می‌دانیم به منظور اهداف عمل‌گرایانه برساخته شده‌اند. در زندگی روزمره این مفاهیم کمک می‌کنند تفاوت بخشی از جمعیت مثل آمریکاییان لاتین تبار را نسبت به دیگران تشخیص دهیم. از

منظر علوم اجتماعی فهم قومیت کمک می‌کند دست به طبقه‌بندی‌های فرهنگی بر اساس تفاوت‌های فرهنگی بزنیم، از قبیل اینکه مثلاً در جامعه نیجریه از گروه‌های قومی مختلف مثل هوسا، ایبو و یوروبا صحبت کنیم.

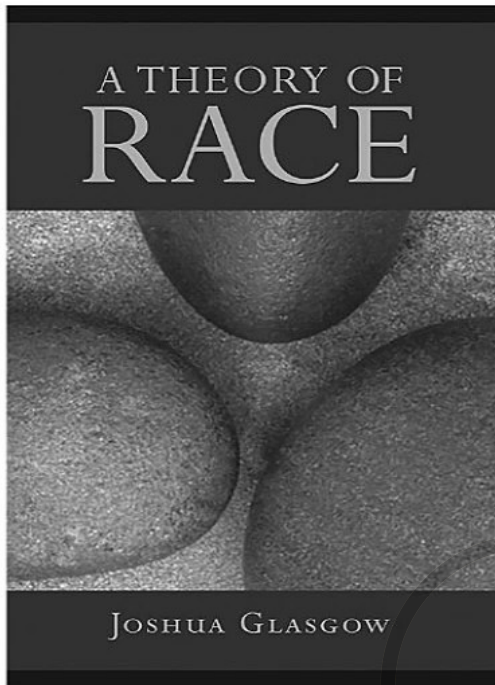
نویسنده کتاب، مایکل بانتون، مدعی است که می‌خواهد تمایز نژاد و قومیت در گفتارهای روزمره و عملی‌مان را با استفاده‌های فنی و علمی از آن‌ها آشکار کند. تفاوت‌هایی که آمیختگی‌شان گاه موجب مشکلات بسیاری در فهم و بررسی درست این مقولات شده است.

کتاب آنچه درباره نژاد و قومیت می‌دانیم به‌رغم اینکه از منظر جامعه‌شناسی تحقیقی ژرف درباره نژاد و قومیت انجام می‌دهد، به‌هیچ‌وجه به چالۀ تقلیل‌گرایی جامعه‌شناختی نمی‌افتد، بلکه موضوعات و مسائل موردبررسی را از منظرهای گوناگونی همچون فلسفه، انسان‌شناسی، زبان‌شناسی و حوزه‌های بین‌رشته‌ای دیگر به بررسی می‌گیرد.

این کتاب موجز و خواندنی، که از مقدمه‌ای در آغاز و مؤخره‌ای در پایان به همراه هفت فصل اصلی ترکیب یافته است، در سال ۲۰۱۵ توسط انتشارات برگان بوکز منتشر شده است.

۸- نظریه‌ای در باب نژاد

این کتاب اثر جاشوا گلاسگو، از فیلسوفان مطرح حوزه نژاد است و با رویکردی فلسفی به بررسی مسائل مربوط به نژاد می‌پردازد. در مباحث فلسفی معاصر درباره نژاد، که عمدتاً حوزه کار فیلسوفان تحلیلی به شمار می‌رود، بیشتر روی سه مسئله اصلی تمرکز می‌شود: (۱) نژاد چیست؟ (۲) آیا نژاد واقعیت دارد؟ (۳) آیا باید نژاد را از گفتمان خود حذف کنیم؟ کتاب درباره هر سه مسئله فوق، که به ترتیب ماهیت مفهومی، هستی‌شناختی و هنجاری دارند، بحث می‌کند.

کتاب فوق از هفت فصل تشکیل شده است. فصل نخست حکم ادبیات بحث را دارد و دورنمایی از مباحث و دیدگاه‌های مطرح در حوزه فلسفه نژاد به دست می‌دهد. فصول دو تا چهار کتاب روی پرسش مفهومی و مباحث سمانتیک نژاد تمرکز دارد. نویسنده در این بخش معتقد است که مفاهیم ما از نژاد ماهیت بیولوژیک دارد که گاه ردپای برخی عناصر اجتماعی نیز در آن یافت می‌شود. دو فصل پنجم و ششم کتاب پرسش هستی‌شناختی درباره نژاد را بررسی می‌کند. نویسنده در این بخش استدلال می‌کند برداشت بیولوژیک از نژاد واقعیت ندارد و صرفاً یک توهم است. فصل هفتم و نهمی کتاب نیز به مسئله هنجاری نژاد اختصاص دارد. نویسنده در عین اینکه موضعی ضدواقع‌گرایانه درباره واقعیت نژاد اتخاذ می‌کند، معتقد است نباید نژاد را به کلی از گفتمان خود حذف کنیم، بلکه باید برای دستیابی به برخی فواید اجتماعی، به بازسازی مفهومی نژاد روی بیاوریم.

کتاب فوق که نثری شیوا و ساختاری بسیار منسجم دارد، در سال ۲۰۰۹، با همکاری انتشارات راتلج و گروه تایلور و فرانسیس انتشار یافته است.

۹- دست‌نامه فلسفی راتلج درباره فلسفه نژاد

Edited by Paul C. Taylor, Linda Martin Alcoff,
and Luwella Anderson

آخرین کتابی که معرفی می‌کنیم اثری کاملاً فلسفی و شرحی جامع درباره موضوع نژاد است. این مجموعه مقالات متشکل از ۳۷ مقاله است که عده‌ای از فیلسوفان حرفه‌ای از مراکز مختلف آکادمیک آن را تألیف کرده‌اند.

سه ویراستار این اثر، که خود نیز جزو محققان سرشناس مباحث فلسفی حوزه نژاد هستند، تمام تلاش خود را کرده‌اند که به‌رغم تنوع و تکرر نویسندگان، اثری یکدست و جامع درباره فلسفه نژاد به

وجود آورند. کتاب در مجموع در قالب هشت بخش کلی سامان یافته است. بخش اول معطوف به بررسی دیدگاه‌های شاخص‌ترین فیلسوفان قاره‌ای است. بخش دوم موضوع نژاد را منظر سنت‌های فلسفی غیرغربی، همچون سنت آفریقایی، هندی، چینی و ... بررسی می‌کند. در بخش سوم و چهارم، خواننده به فلسفه تحلیلی قدم می‌گذارد و با مباحث هستی‌شناختی و سپس مباحث معرفت‌شناختی و زبان‌شناختی مرتبط با نژاد آشنا می‌شود. بخش پنجم از منظر علوم طبیعی و نظریه اجتماعی و بخش ششم از منظر زیبایی‌شناسی به بررسی پدیده نژاد می‌پردازند. در دو بخش پایانی کتاب نیز، ویراستاران تلاش کرده‌اند که زمینه را برای بازتاب مختصر ولی ژرف دیدگاه‌های به‌حاشیه‌رفته، انتقادی و نوظهوری همچون فلسفه پسااستعماری، فلسفه فمینیستی، فلسفه سیاهان و ... که انتقادهایی جدی را مطرح می‌کنند، فراهم سازند.

این کتاب مبسوط، که حاوی به‌روزترین مباحث تخصصی فلسفی درباره نژاد است، در سال ۲۰۱۸، با همکاری انتشارات راتلج و گروه تایلور و فرانسیس راهی بازار شده است.